

Використання технології розвитку критичного мислення на уроках англійської мови

Глобалізація суспільства, потреба особистості в швидкій адаптації до умов полікультурного світу, який весь час змінюється, посилює інтерес до мовної освіти як важливого інструменту життєдіяльності людини в полікультурній і мультилінгвальній спільноті людей. Мовна освіта є важливим засобом, котрий формує свідомість особистості та її здатність бути соціально мобільною в суспільстві, сприяє веденню діалогу культур у світі, що глобалізується навколо розв'язання різноманітних проблем. Нові освітні реалії вимагають змін до рівнів володіння іноземними мовами, визначення нових підходів до відбору змісту та організації матеріалів, використання адекватних форм та видів контролю. Тому удосконалення загальної середньої освіти спрямоване на переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, навчання його самостійно оволодівати новими знаннями. Для нових поколінь дітей, що виростають у цифровому інформаційному середовищі, роль учителя як джерела інформації поступово зменшується, і збільшується важливість навичок і умінь учня самостійно здобувати потрібну інформацію і використовувати її згідно з поставленими завданнями. Отже, змінюється роль учителя в школі: він усе більш набуває ролі координатора і консультанта, тобто особи, яка, навчаючи учнів учитися, скеровує їх у русло самостійної роботи, створює для цієї роботи умови, координує її і дозволяє учням побачити свої досягнення, на основі яких вони вчитимуться розробляти власний, свій індивідуальний навчальний план. Такі вимоги перед учителем і учнями ставить саме життя, оскільки для майбутніх представників суспільства важливо навчитися формувати і задовольняти свої потреби в освіті та кар'єрі, розвивати свої таланти, планувати свою діяльність, самостійно розв'язувати завдання, досягати цілей, бути конкурентоздатним, стаючи гідним працівником своєї громади. Сучасна молода людина об'єктивно змушена бути більш інформованою, критично і творчо мислячою, а значить і більш мотивованою до самонавчання і саморозвитку. Сьогодні залишається актуальним твердження видатного американського мислителя минулого століття Джона Дьюї, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні інформації учням, а в тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення, навички мислення, котрі дають змогу адекватно оцінювати нові обставини і формувати стратегію подолання проблем, які у них криються [2].

Застосування технології розвитку критичного мислення на уроках сприяє формуванню мисленнєвих і мовленнєвих навичок учнів, розвитку їхніх творчих здібностей, умінь оперувати мовними категоріями, чітко й логічно вибудовувати усні й письмові висловлювання відповідно до мети й конкретної ситуації спілкування. Критичне мислення допомагає людині визначити власні пріоритети в особистому та професійному житті, передбачає прийняття індивідуальної відповідальності за зроблений вибір, підвищує рівень індивідуальної культури роботи з інформацією, формує вміння аналізувати і робити самостійні висновки, прогнозувати наслідки своїх рішень і відповідати за них, дозволяє розвивати культуру діалогу у спільній діяльності. При використанні даної технології знання засвоюються набагато краще, адже прийоми та методи розвитку критичного мислення розраховані не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошук її вирішення.

Метою даної статті є: теоретично обґрунтувати суть технології розвитку критичного мислення, її методи та прийоми застосування у навчальній діяльності та практично довести необхідність використання даної технології у навчальному процесі.

Інтерес до технології критичного мислення як освітньої інновації виник в Україні, як і в деяких інших нових незалежних державах, наприкінці ХХ століття. Український учений, відомий дослідник проблеми критичного мислення О. В. Тягло, акцентуючи увагу на важливості і значущості розвитку критичного мислення в умовах інформаційного суспільства, зазначає, що актуальність розвитку критичного мислення особистості зумовлена інтенсивними соціальними змінами, за яких виникає необхідність у її пристосуванні до нових політичних, економічних та інших умов, у вирішенні нею проблем, значна частина яких непередбачувана. Становлення інформаційної цивілізації, демократична позиція країни визначають важливість критичного мислення для вітчизняної освітньої системи. Адже критичне мислення є не тільки наслідком демократії, а й важливим чинником її формування [3].

Достатньо широко розглядає підходи до визначення сутності зазначеної проблеми український дослідник С. О. Терно, визначаючи критичне мислення як наукове мислення, сутність якого полягає у прийнятті ретельно обміркованих і зважених рішень щодо довіри до будь-якого твердження: маємо ми його сприйняти чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо. Він вважає, що основними рисами критичного мислення є такі вміння: робити логічні висновки; приймати обґрунтовані рішення; давати оцінку позитивних і негативних рис як отриманої інформації, так і самого розумового процесу; бути спрямованим на результат. Таке мислення характеризується контрольованістю, обґрунтованістю та цілеспрямованістю. Його використовують для розв'язування проблем, формулювання висновків, імовірнісної оцінки та прийняття обдуманих рішень [4].

Основна ідея технології розвитку критичного мислення полягає в тому, щоб створити таку атмосферу навчання, в якій учні спільно та свідомо з

учителем активно працюють, розмірковують над процесом навчання, відстежують, підтверджують, спростовують чи розширюють знання, нові ідеї, почуття або думки. Мета технології полягає в тому, щоб забезпечити розвиток критичного мислення за допомогою інтерактивного включення учнів у навчальний процес. Навчання розвитку критичного мислення здійснюють у три стадії (етапи): **1) виклик; 2) осмислення; 3) рефлексія.**

Перша стадія розвитку критичного мислення актуалізує наявні знання учнів, пробуджує та виявляє інтерес до теми; саме під час цієї стадії формулюється проблема та визначаються цілі вивчення матеріалу. Для цього слід використовувати різноманітні прийоми: асоціювання, мозковий штурм, висунення різних версій відносно досліджуваного матеріалу тощо. На основі наявних знань учні можуть будувати свої прогнози, визначати цілі пізнавальної діяльності на уроці. Педагогічний результат цього етапу полягає у підвищенні мотиваційної, інформаційної і комунікаційної складової особистості учня.

Друга стадія полягає в осмисленні нового матеріалу, тобто це стадія реалізації змісту. Метою етапу виступає розвиток творчого і критичного мислення, навичок самостійної роботи, пошукової та продуктивної евристичної діяльності. Відбувається основна змістовна робота учня з текстом, причому «текст» варто розуміти досить широко: це може бути розповідь учителя, відеоматеріали та інші джерела. У процесі роботи учня з новою інформацією вчителю слід використовувати наступні прийоми: читання тексту з зупинками, маркірування тексту символами, складання таблиць, графічні організатори інформації тощо.

Третя стадія – міркування або рефлексія. Мета етапу – персоналізувати знання; забезпечити міцність, глибину знань; усвідомити, осмислити актуальні знання та способи пізнавальної діяльності. Під час цієї стадії учень повинен осмислити вивчений матеріал і сформулювати свою особисту думку, ставлення до досліджуваного матеріалу. Методичними прийомами виступають написання есе, проведення дискусії, складання схем тощо. Результат цього етапу полягає в усвідомленні способів набуття та обробки інформації, корекції своїх установок, дій, розмірковувань, в умінні учнями робити свій вибір та приймати рішення.

Таким чином, під час навчання за такою методикою учні повинні пройти через три стадії в опануванні матеріалом, оскільки кожна з них відбиває відповідну ланку процесу засвоєння: сприйняття → осмислення → застосування.

Технологія розвитку критичного мислення пропонує певні методи і прийоми, що поєднують процес навчання за видами навчальної діяльності в покроковій реалізації кожної стадії заняття. Розглянемо використання цікавих методів та прийомів розвитку критичного мислення у практичній педагогічній діяльності.

Метод «Прес» використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання і потрібно зайняти й чітко аргументувати визначену позицію з проблеми, що обговорюється, переконати інших у своїй правоті. Цей метод дає

можливість навчитися формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано, в чіткій та стислій формі, впливати на думку співрозмовників. Використання даного методу можливе на будь-якому етапі уроку. Робота організовується наступним чином:

1. Висловлювати свою думку: «Я вважаю...»
2. Пояснювати причину такої точки зору: «Тому що...»
3. Наводити приклад додаткових аргументів на підтримку своєї позиції: «... Наприклад...»
4. Узагальнювати, формувати висновки: «Отже...», «Таким чином...»

В 11-му класі, вивчаючи тему “Family Lifestyles: Health Education”, учні висловлювали свою точку зору на проблемне запитання: “Why do many families around the world find it hard to balance a healthy lifestyle?”

Приклад відповіді учня, згідно з даним методом.

P: I think a lot of people don't know the right ways of this problem solution.

Because many young families aren't thoughtful about the sense of their life, the rise of different diseases. For example, lots of young people smoke, drink alcohol, take drugs, eat unhealthy food, don't go in for sports. All these things are harmful for people's health. Nowadays it's a great problem. It's important to find the right strategy which suits the families' needs and their budget. That's why I propose to find suitable and comfortable principles for staying healthy. Eat more vegetables, fruit. Maintain a healthy diet. Be physically active, do morning exercises, avoid the bad habits.

Кожен учень висловлював свою думку з даного запитання чітко, у логічній послідовності, не забираючи багато часу та переконуючи інших співрозмовників у своїй правоті. Використання методу «Прес» спонукає до творчості і вчителя, і учнів, навчає розбірливості у взаєминах, радить неоднозначно сприймати дійсність.

Метод «Асоціативний куц» використовується на етапах актуалізації і рефлексії як під час групової роботи, так і індивідуально.

- 1) Записати на дошці чи аркуші в центрі ключове слово чи фразу.
- 2) Записати будь-які слова чи фрази, які спадають на думку у зв'язку з темою.
- 3) Ставити знаки питання біля частин «куща», в яких є невпевненість.
- 4) Після заповнення «куща» вказати проблеми чи теми, для розгляду яких необхідна додаткова інформація.

Наприклад, записується ключове слово або фразу в центрі листка паперу або як заголовок на дошці. Потім учням пропонується протягом 5–7 хв. (час написання асоціацій) написати слова або фрази, які спадають на думку по даній темі. Учні записують стільки ідей, скільки спадає на думку, поки не вийде вказаний час. Кількість записаних слів залежить від мовної підготовки учнів. Даний метод використовую індивідуально або в парах, в групах. Після того, як учні склали свої асоціації, даю завдання поділитися своїми асоціаціями з групою або обмінятися ідеями в парах. Зокрема, у 5-му класі під час вивчення теми «Summer Holidays» учням слід було скласти асоціації до слова «Summer». Я об'єднала своїх вихованців у дві групи.

1-а група: «Summer» – the sun, a rainbow, rain, butterflies, swimming, a boat, a river, a bridge, a fish, a camp, a long day, a short night, the blue sky, hot weather, wind.

2-а група: «Summer» – ice-cream, apples, berries, a forest, a cinema, games, a bicycle, a village, a kite, birds, water, to travel, mushrooms, flowers, friends, free time.

Таким чином, завдяки «Асоціативному куцу» кожен учень поповнює свій активний словниковий запас, розвиває комунікативні навички, навички говоріння, читання та письма.

На своїх уроках використовую метод «Снігова куля». Учням ставлю проблемну ситуацію, яку вони обговорюють спочатку у парах, потім у квартетах, а після цього цілим класом. Наприклад, у 10-му класі під час вивчення теми “Communications Technologies” учні отримали наступну ситуацію для обговорення:

“Every modern person has a personal computer or a laptop, a notebook or a subnotebook, a palmtop or a smartphone. All these communication technologies can have an access to the Internet. Why is it necessary to use the Internet? Is it harmful or useful?”

Приклади відповідей учнів:

P₁: Nowadays the Internet is necessary for every modern person. It is useful to know current events in our country and in the world, to find important information for the studies or work.

P₂: It's always interesting to send messages to email friends. But it's harmful to use the Internet for a long time because the head and the eyes will hurt.

P₃: You are right. When children play computer games online for a long time they are nervous and aggressive, their psychics are damaged.

P₄: I agree with you. Not only children play computer games but adults do it too. They don't want to help about the house or to do any other work.

P₅: Young people are fond of surfing the Internet. They find various photos, pictures and films. People can access information easily and immediately on different systems. Thanks to the Internet the information technology is now beginning to have much more influence on the education. But it's important to use the Internet safely.

P₆: I think that our life is impossible without the Internet. There are people who have their own 'blogs'. A 'blog' is an online diary of somebody's life, opinions and thoughts. Nowadays it is extremely popular.

P₇: Of course, the Internet is a network of communication and information. It operates globally. People can send and get messages with it, send photos, pictures using it. They can speak to people from different countries using Skype or Viber. But be careful when you surf the Internet because there are many viruses which are very harmful for your computer.

Метод «Снігова куля» сприяє розвитку в учнів діалогічного мовлення, стимулює до активного обговорення проблем, в учнів активізується запас лексичного матеріалу, вони впевнено висловлюють свої думки, вчаться робити висновки. Звичайно, це дає змогу покращити їхні знання і посилити інтерес до вивчення англійської мови.

Прийом «Сенкан» (від французького слова «cinq», що означає п'ять) – вірш, що складається з п'яти рядків, використовується як спосіб синтезу матеріалу. Лаконічність форми розвиває здатність резюмувати інформацію, висловлювати думку в декількох значущих словах і коротких висловах. «Сенкан» може бути запропонований як індивідуальне самостійне завдання, для роботи в парах, рідше, як колективна творчість. Межі предметної області залежать від гнучкості уяви вчителя. Зазвичай даний прийом використовується на стадії рефлексії, хоча може бути даний і як нетрадиційна форма на стадії виклику. Як показує досвід, «Сенкан» може бути корисний в якості:

- 1) інструменту для синтезування складної інформації;
- 2) способу оцінки розумового багажу учнів;
- 3) засобу розвитку творчої виразності.

Правила написання «Сенкану»:

1. (Перший рядок – тема вірша, виражена одним словом, зазвичай іменником);
2. (Другий рядок – опис теми у двох словах, як правило, прикметниками);
3. (Третій рядок – опис дії, в рамках цієї теми, трьома словами, зазвичай, дієсловами);
4. (Четвертий рядок – фраза з чотирьох слів, що виражає ставлення автора до даної теми);
5. (П'ятий рядок – одне слово – синонім до першого, на емоційно-образному або філософсько-узагальненому рівні повторює суть теми).

Наприклад, у 8-му класі під час вивчення теми “The Mystery of Music ” учням пропоную написати «Сенкан» спочатку індивідуально, а потім обговорити і зробити у парі спільний «Сенкан». Наведу приклад виконання учнями даного завдання.

P₁: 1. Music

2. various, wonderful
3. to arise, to listen, to carry
4. Music talks to our soul.
5. melodies, songs

P₂: 1. Music

2. native, creative
3. to communicate, to accompany, to hear
4. Music offers up refreshment.
5. tunes, rhythms

Учні створили «Сенкан» у парі:

1. Music
2. creative, wonderful
3. to accompany, to arise, to communicate
4. Music offers up refreshment for our soul.
5. Melodies, rhythms.

Даний прийом дає можливість учням у цікавій ненав'язливій формі активізувати знання лексичного матеріалу в учнів з теми, розвинути навички в говорінні, працювати активно і творчо.

Наведу приклад ефективного застосування прийому «Переплутані логічні ланцюжки» у 9-му класі у процесі вивчення теми “Care About the Environment!” На дошці розташовую у невірній послідовності ключові слова з тексту: feed them with fish, help stranded whales, put them on a ship, a biology student, believe the changes, call the scientists. Учні опрацьовують інтерв'ю у підручнику і

відновлюють ці слова у правильній послідовності, згідно зі змістом тексту. Потім пропоную учням ввести ці слова у логічній послідовності у речення.

Приклади відповідей: 1. Fiona Brown is an American biology student. 2. A Whale Watch Group helps stranded whales. 3. They call the scientists from the New England Aquarium. 4. Some scientists believe the changes in the earth's magnetic field. 5. The experts feed them with fish. 6. The experts put them on a big research ship.

Завдяки такому виду роботи в учнів посилюється зацікавленість у швидкому та вірному виконанні даного завдання, а отже, активізуються навички в читанні, у закріпленні лексичного матеріалу, посилюється активність учнів на уроках і відповідно покращуються їхні знання англійської мови.

У кінці уроку, на етапі рефлексії, пропонується учням виконати вправу «5-хвилинне есе». Наприклад, у 5-му класі під час вивчення теми "Nature's Beauty" учням були поставлені наступні завдання:

1. Write down into your copybooks what new information you found out on this topic.
2. Ask a question about unknown things on this topic.

Приклад відповіді учня: 1. I found out that summer is a season of thunderstorms, in winter the soil rests and prepares for a new beginning. 2. Why don't the rivers flood in spring but only in autumn?

Ця вправа дозволяє за короткий час перевірити розуміння учнями нового матеріалу, сприяє розвитку в учнів навичок письма, говоріння, вміння вільно висловлювати свою думку.

У 9-му класі, вивчаючи тему "The Wonders of Great Britain", я використовувала прийом «Взаємоопитування». Учні читали текст "Cambridge" у парах і їм необхідно було зупинитися після кожного абзацу, щоб поставити один одному запитання по прочитаній частині тексту. Приклад виконання завдання учнями:

P₁: What kind of city is Cambridge?

P₂: Cambridge is a university town and the administrative centre of England.

P₂: How many people live in this city?

P₁: The population of Cambridge is about 110, 000.

P₁: How did the city get its name?

P₂: Cambridge got its name after the River Cam.

P₂: Who built a castle on Castle Hill?

P₁: William the Conqueror did.

Такий прийом сприяє розвитку комунікативних навичок в учнів, активізації навичок у читанні. При цьому дозволяється використовувати різні типи запитань.

Слід зазначити, що завдяки використанню технології критичного мислення створюється така атмосфера навчання, завдяки якій учні активно працюють, свідомо розмірковують над процесом навчання, відстежують, підтверджують, спростовують чи розширюють знання, нові ідеї, почуття або думки про навколишній світ. У зв'язку з цим, завдяки впровадженню технології розвитку критичного мислення вдалось покращити знання учнів в усіх видах

мовленнєвої діяльності, а саме: у монологічному та діалогічному мовленні, читанні, говорінні та письмі. Посилився в учнів інтерес до вивчення англійської мови. На кожному уроці вони чекають щось нове, цікаве, незвичайне. Учні залюбки стали готуватися до уроків, активно працювати, проявилась ініціативність учнів, бажання здобувати необхідну й корисну інформацію самостійно. Вони навчилися висувати різні гіпотези, аналізувати одержану інформацію з різних точок зору, робити висновки. В учнів розширилось коло спілкування, знайомство з культурою інших народів, зокрема не тільки Англії й США, а й Канади, Австралії, Шотландії, Нової Зеландії.

Висновки:

- Важливо забезпечувати позитивну атмосферу у класі для заохочення учнів до вільного відвертого спілкування.

- Давати змогу учням висловлювати будь-які думки, ідеї, при цьому не критикуючи їх.

- Націлювати учнів на уважне слухання і сприйняття думок інших, щоб висловити свою власну думку.

- Мотивувати учнів не боятися робити помилки, адже, хто не помиляється, той не вчиться.

- Заохочувати всіх учнів до активного включення у навчальний процес, підбадьорюючи і підхваляючи їх.

- Вірити і цінити критичні думки всіх учнів.

- Не боятися імпровізувати, рішуче обирати цікаві та ефективні методи та прийоми технології критичного мислення.

-

Список використаних джерел і літератури

1. Європейське Мовне Портфоліо: [Методичний посібник] /Уклад. О. Карп'юк – Тернопіль: Лібра Терра, 2008. –112 с.
2. Дьюї Дж. Демократія і освіта / Дьюї Дж.;[пер. з англ. М. Олійник]. – Львів: видавництво Літопис, 2003. –294 с.
3. Тягло О. В. Критичне мислення: [навч. посібник] / Тягло О. В. – Х.: Основа, 2008. – 187 с.
4. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / Терно С. О.: [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 105 с.
5. Франчук О. В. Інноваційні технології на уроках читання: методична система ЧПКМ / Франчук О. В.: [навч.- метод. посібник]. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. –192 с.
6. Заїр-Бек С. І. Розвиток критичного мислення через читання та письмо: стадії і методичні прийоми / С. І. Заїр-Бек // Директор школи. – 2005. –№4. – с.66-72
7. Калініна Л. В. Англійська мова. Your English Self: [підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (10-й рік навч.)] / Л.В. Калініна, І. В. Самойлюкевич. – К.: Наш час, 2011. –367 с.

8. Несвіт А. М. Англійська мова: Ми вивчаємо англійську мову: [підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл.] / Несвіт А. М. – К.: Генеза, 2008. –256 с.
9. Карп'юк О. Д. Англійська мова: [підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл.] /
Карп'юк О. Д. – Тернопіль: Видавництво «Астон», 2009. –240с.
10. Карп'юк О. Д. Англійська мова: [підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч.закл. (5-ий рік навч.)] / Карп'юк О. Д. – Тернопіль: Видавництво «Астон», 2013. – 280 с.
11. Несвіт А. М. Англійська мова: Ми вивчаємо англійську мову: [підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл.] / Несвіт А. М. – К.: Генеза, 2009. –288 с.